

Heydər Əliyev və Azərbaycanın su təchizati

Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətini göz önünə gətirərək onun müstəsna bacarığına heyran qalmaya bilmirsən: Bütün parametrlərdə çox böyük problemləri olan Azərbaycan Respublikasını bu keşməkeşlərdən, həm də uzun müddətli perspektivləri nəzərə alaraq necə çıxarda bilmişdir. Onun hələ Sovetlər Birliyi dövründə sənaye və kənd təsərrüfatı istiqamətində atdığı addımlar, tikdirdiyi fabrik və zavodlar məhz bu günlər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Heydər Əliyevin respublikamız üçün gördüyü fundamental işlərdən biri də istər şəhər və qəsəbələrimizin, istərsə də kənd təsərrüfatının inkişafı üçün çox böyük ehtiyac duyduğu su probleminin həlli istiqamətində atdığı addımlardır.

Azərbaycanda, o cümlədən, region-da su qıtlığı Naxçıvan Muxtar Respublikasında həmişə üzde olmuşdur. Yerli su ehtiyatına görə respublikamızın Cənubi Qafqazda axırıncı yerdə olması, yeni il-lik su balansının cəmi 30 faizinin öz ərazimizdə formalaşması, 70 faizinin isə tranzit xarakter daşmasına görə, yeni suvarılacaq sahələrin dövrüyyəyə verilməsi zamanı əlavə suvarma mənbələrinin aşkar edilməsi və ya yaradılması problemləri ortaya çıxmışdır.

Tipik dağlıq ərazi olan Naxçıvan MR-in yaşayış məntəqələrində vaxtı ilə çəkilmiş möhtəşəm kəhriz və kanallar əhalinin suya olan tələbatını qismən ödəmişdir. Bunlara Şərur rayonunda "Şahin Gəray" (Şangirey) suvarma kanallarını, Naxçıvan, Ordubad və digər şəhər və kəndlərdəki kəhrizləri göstərmək olar. Lakin torpaqların su çatışmazlığından dəmyə əkilməsi, xüsusən yayın ortalarında əhalinin içməli suya artan tələbatının ödənilməməsi, yenə də problem olaraq qalırdı. Bura əhalinin əkin sahələrinin, kommunal-iaşə müəssisələrinin, müxtəlif sənaye sahələrinin artımını da əlavə etsək, həm ölkədə, həm də muxtar respublikada suya olan tələbatın aktuallığı bir daha aydın olar.

Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etdiyi bütün dövrlər ərzində onun bu aktual problem sahəsindəki fəaliyyətini təhlil etsək, onda ölkəmizdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, təbiətin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması sahəsində ardıcıl, məqsədyönlü strategiyaların hazırlanması və həyata keçirilməsi istiqamətində fundamental işlərin görüldüyünün şahidi olarıq. Ulu öndərin planlı və elmi əsaslara istinad olunan ekoloji siyasəti nəticəsində yeni-yeni su anbarları, irriqasiya və meliorasiya sistemləri yaradıldı, minlərlə hektar şorlaşmış torpaqlarda, bataqlıqlaşmış və aşınmış ərazilərdə kultivasiya işləri aparıldı, yeni-yeni meşə zolaqları salındı, eyni zamanda, qoruq və yasaqlıqların sayı artırıldı.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 1969–1982-ci illərdə Azərbaycanın su tələbatının ödənilməsi üçün geniş həcmli dövlət əhəmiyyətli işlər yerinə yetirildi: 1969-cu ildə "Ağstafaçay", 1970-ci ildə "Araz su qovşağı", 1976-cı ildə "Sər-

səng", 1976-cı ildə "Yuxarı Xanbulançay", 1977-ci ildə "Arpaçay", 1980-cı ildə "Sirab", 1981-ci ildə "Şəmkir" və "Cəhriçay" və s. kimi su anbarları tikilib istifadəyə verilmişdir. Bu qısa zaman kəsiyində respublikamızda eləcə də muxtar respublikada inşa edilən sutularların ümumi həcmi 5,047 milyard kubmetr olmuşdur.

1969–1982-ci illərdə Azərbaycanda içməli su təchizati sahəsində də böyük işlər görülmüşdür. 1970-ci ildə birinci növbə Kür–Abşeron su xətti, 1966–1978-ci illərdə isə Samur–Abşeron kanalı və "Ceyranbatan" su anbarı tikilib istifadəyə verilmişdir. Bütün bunlarla yanaşı, rayon mərkəzinə və kəndlərə 500 km uzunluğunda daxili su xətləri çəkilmişdir ki, bunun da 76,3 kilometr Naxçıvan MR ərazisində olmuşdur. Azərbaycan Respublikasında təbii ehtiyatlardan, xüsusilə tükənən və bərpa olunan ehtiyatlardan daha səmərəli istifadə olunması üçün yeni qanun və qərarlar qəbul edildi, onların icrasına nəzarət gücləndirildi. Bu illərdə görülən irimiqyaslı işləri həyata keçirmək üçün hüquqi baza yaradılmalı idi. Həmin dövrdə təbiətdən səmərəli istifadə və ətraf mühitin qorunması haqqında 8 mühüm qanun və 32 qərar qəbul edildi.

1977-ci ildə Kür çayı hövzəsinin su ehtiyatlarının mühafizəsi və kompleks istifadəsi ilə əlaqədar qəbul olunmuş qərar 1979-cu ildə üç yeni protokolla möhkəmləndirildi.

Ölkə rəhbərliyini düşündürən əsas problemlərdən biri də sutularların həcmnin artırılması və yeni daha böyük tutumlu su anbarlarının tikintisi idi. Problemi həll etmək məqsədi ilə 1969-cu ildə su tutumuna görə respublikamızın dördüncü ən böyük, həcmi 565 mln. m3 olan "Xanbulançay" su anbarlarının tikintisinə başlandı. Daha bir il keçməmiş sahəsinə görə ikinci və su tutumuna görə üçüncü böyük "Araz su qovşağı" su anbarının tikintisi başa çatdı. Araz çayı üzərində tikilən həcmi 1350 mln. m3-lik yeni su anbarı 100 min hektar susuz torpaqları suvarmaqla yanaşı, Naxçıvan MR-də elektrik enerjisine olan tələbatının da müəyyən hissəsini ödəməyə imkan verdi. 42 min. kVt. saat elektrik hasil edən su anbarında Azər-

baycanın ən böyük balıqçılıq vətəgələrindən biri fəaliyyətə başladı.

Su anbarı, eyni zamanda, çayın orta və aşağı axarlarında Ermənistanın sənaye, məişət, xüsusilə Metsamor Atom Elektrik Stansiyasının tullantıları hesabına yaranmış ekoloji gərginliyin qarşısını tullantıları özündə saxlamaqla almış oldu. Cəmi bir il sonra Arpaçay üzərində layihə həcmi 180 mln.m3 olan su anbarının inşası başa çatdırıldı və bir neçə il sonra, muxtar respublikada 30 min hektar torpaq əkin sahələrinə çevrildi. Eyni zamanda, 25 min hektardan artıq sahə yaşıllaşdırılma və lazımı miqdarda suvarılma imkanları qazandı. Həmin il "Akstafaçay" su anbarının inşası başa çatdırıldı və su anbarından ümumi uzunluğu 75,5 km-lik iki suvarma kanalı çəkildi.

1971-ci il ölkəmizi "Su intibahı" dövrü də adlandırmaq olar. Həmin il Araz çayının aşağı axarında "Bəhrəmtəpə" hidrotexniki qurğusu və uzunluğu 123 km olan Əzizbəyov suvarma kanalı Tərtər çayı üzərində eyni adlı su anbarından 25 km aşağıda, nisbətən kiçik "Madagiz" dəryaçası inşa edildi. Bakı şəhərinə Samur–Dəvəçi ovalığından üçüncü su kəməri çəkilməyə başlandı.

1973-cü ildə respublika rəhbərliyinin qərarları və birbaşa nəzarəti ilə Xanlar, Beyləqan, Ordubad, Şuşa, Zəngilan şəhərləri yeni su kəmərləri ilə təc-

hiz edildi. "Ceyranbatan" su anbarının həcmi artırmaq üçün işlərə başlandı. 1974-cü ildə Naxçıvan və Laçın şəhərlərinə əlavə su kəməri çəkildi.

Keçən əsrin 70-ci illərinin mühüm hidrotexniki qurğularına 12 artezian quyusunun suyu ilə istifadəyə verilən Quba, dünyada indi də analoqu olmayan 32 km-lik Turşsu–Şuşa mineral su kəməri, üçpilləli Ceyrançöl nasos stansiyası, "Qahab" su anbarı, Girdimançay–Ağsu, Xaçmaz su magistralları istifadəyə verildi. Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan KP MK-nın həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində 1970–1980-ci illər arasında, cəmi on il ərzində su anbarlarının ümumi tutumu 20 mld.m3-ə, suvarma kanallarının uzunluğu – 50 min km-ə, kollektor–drenaj şəbəkəsinin uzunluğu 18 min km-ə, su–nasos stansiyalarının sayı 700-ə çatdırıldı.

Ulu öndərin Azərbaycanda hakimiyyətinin ikinci dövründə – 1993-2003-cü illərdə su problemlərinin həlli məqsədilə görülən işlər yenidən geniş vüsət aldı. Paytaxtın su təchizati sisteminin yenidən qurulmasına start verildi. İlk növbədə Böyükşor gölüne tökülən çirkabın qarşısı alındı, Kür çayında ekoloji gərginliyin azaldılması məqsədi ilə Milli proqram hazırlandı, Xəzər dənizinin mühafizəsi üçün "Xəzər fondu" yaradıldı, qədim və ənənəvi su təchizat sistemi

olan kəhrizlərdə bərpa işləri başlandı, bəndi dağılmış "Qızılnohur" su anbarı bərpa edildi, Kürün daşması və su bollarının dağılması nəticəsində su təminatını itirmiş Zərdab şəhərinin su kəməri yenidən quruldu, Yevlax rayonunda Bozdağ otlaklarına su çıxarıldı, Azərbaycan Respublikasında "Su fondu" yaradıldı. Şərur şəhərinə yeni su xətti çəkildi, erməni işğalçıları tərəfindən dağıdılmış Horadiz su sistemi təzələndi...

Heydər Əliyevin hakimiyyətdə olduğu dövrdə 270 min hektar yeni suvarılan torpaqlar hesabına kənd təsərrüfatına yararlı sahələr 1 milyon 450 min hektara çatdırıldı və 460 min hektar otlaq sahəsi su ilə təmin edildi. Bu dövrdə su problemlərinin həlli üçün su təsərrüfatı və meliorasiya sistemində qoyulan pul vəsaitinin miqdarı Sovet hakimiyyətinin 50 ili ərzində respublikamıza qoyulan vəsaitdən 2 dəfə çox olmuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilən iqtisadi-siyasi xətt hazırda möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir, yeni sutularlar, suvarma kanalları, ən başlıcası isə əhalinin içməli suya olan tələbatı ödənilir.

Tariyel TALIBOV,
biologiya elmlər doktoru,
professor, AMEA-nın həqiqi üzvü,
Əməkdar elm xadimi